

ЗА ЕДНА ИГРА ОТ КАМЕННОМЕДНАТА ЕПОХА

Стефан Чохаджиев

Археологическите проучвания на ранноенеолитното селище край с. Слатино, Кюстендилско (V хил. пр. Хр.) дадоха на археологията множество непознати досега предмети. Освен традиционните оръдия на труда, керамични съдове, антропоморфни и зооморфни фигурки, модели на пещи и други, бяха открити и предмети с оригинални и разнообразни форми и неясно засега предназначение – 75 на брой.

С това съобщение искаме да въведем в научно обръщение тези засега малко познати в други райони предмети от ранния енеолит, както и да предложим нашата интерпретация относно тяхното предназначение. В някои първични публикации те са определени като “предмети с ямички”, “култови масички”, “платформи с ямички” и др.¹ Такива предмети са ни известни от проучванията в Българчево, Струмско, и Ситагри², но поради фрагментираното им състояние досега не им е обръщано внимание и не са били обект на специално изследване.

Предметите са изработени от глина и представляват хоризонтална плоскост с плитки ямички, групирани в четири редици по четири. Фрагментите са групирани според общата им форма в четири основни типа с варианти (Обр.1):

1. Предмети с паралелепипедна форма.
2. Предмети с паралелепипедна форма и крачета при всеки от четирите ъгъла.
3. Предмети с паралелепипедна форма, четири крачета и къси вертикални стенички под хоризонталната плоскост.
4. Предмети с паралелепипедна форма с четири вертикални стени.

В горната си част тези предмети са с квадратна форма, с дължина на страната от 0,10 до 0,15 м. Дебелината на платформата

е от 0,018 до 0,036 м. Височината на крачетата е от 0,02 до 0,05 м, а предметите от тип 4. са с височина от 0,065 до 0,09 м. Диаметърът на ямичките е в зависимост от големината на самата платформа и варира от 0,025 до 0,045 м. Дълбочината им е от 0,007 до 0,012 м. При предметите с по-големи разстояния между ямичките има малки вдлъбвания, но без ясен ред.

Осмислянето на предметите дойде с откриването на напълно запазен екземпляр (Обр. 2а-в) в частично опожарено жилище от най-горния строителен хоризонт в Слатино³. Заедно с него бяха открити и няколко керамични съдчета, меден клин с чистота на метала 99,8% и части от голям зооморфен съд.

Този предмет е от четвърти тип в описаната по-горе типология. Хоризонталната му плоскост е с квадратна форма със страна 0,14 м, а височината му е 0,085 м. Предметът е с 16 ямички, групирани по четири в четири редици. Пространството между четирите вертикални стени е с полусферична форма (Обр. 2в), с врязана украса от мотиви, състоящи се от начупени линии и спирали в комбинация с набодени точки. Две по две срещуположните стени имат сходни мотиви.

При наблюдение на предмета в много отношения се налага числото 4, известно като символ на идеално устойчива структура⁴. Във връзка с това прави впечатление и полусферичната кухня в предмета, която в съчетание с квадратната му форма много напомня на източния сакрален символ за устройството на Вселената – “мандала”⁵. Подобно съчетаване между кръг и квадрат откриваме и в множество съдове от Слатино с овалночетвъртитата средна част и кръгло устие или квадратно дъно с кръгло устие, както и при повечето “жертвеници”, имащи квадратна платформа и кръгла горна част. Разбира се, в случая може да се допусне, че полусферичната кухня има и технологически произход.

Върху едната от стените на предмета, непосредствено под горния хоризонтален ръб, има четири редуващи се групи съответно от три-четири врязани линии, които могат да бъдат свързани със семантиката на числото 7⁶.

Квадратната форма на платформата не пречи на древния майстор да прояви своя висок естетически вкус по отношение на хармонията в пропорциите, която и при т. нар. “календар” от Слатино⁷ е близка до златното сечение ($\phi - 0,618$) – в случая е 0,607.

Шестнайсетте ямички, подредени в четири редици, ни карат

да свържем предмета с т. нар. “магически квадрат”. Използуван предимно за математически занимания, магическият квадрат с повече редове намира приложение още и в генетиката, биологията, социологията и др. Може би богатото символично съдържание на магическия квадрат е причина в Индия и други страни той да е носен като талисман⁸.

Голямото количество предмети от тази група и сравнително богатата ѝ типология ни карат да изключим техния т. нар. “култов характер”. Статистически най-голямо разпространение предметите имат в двата най-горни хоризонта на селището, бележещи края на ранния енеолит (III фаза) в Западна България. Тогава се забелязват някои тенденции в структурата на обществото, водещи в края на епохата до социално разслоение⁹. Изключвайки култовия характер на тази група предмети, засега можем само да предположим следната възможност: те представляват някаква популярна развлекателна игра. Предполагаме, че предметите с ямички с цялата си семантическа натовареност в по-ранни епохи са имали функции, свързани с култа или гадаенето, като са били изработвани от нетраен материал, поради което не са достигнали до нас. С течение на времето се е запазила само формата на атрибута и някои игрови моменти, свързани с остроумни действия в зависимост от условията, които предоставят шестнайсетте ямички.

Етнографски паралел на предметите с ямички, макар и твърде отдалечен във времето и пространството, откриваме в една разпространена в Западна Африка хазартна игра (обр. 3)¹⁰. Основното, което ги сближава, е броят на ямичките и семената, с които се играе – кратни на числото 4. При нашите предмети е възможно да се е играло и с често откриваните в селището керамични топчета, имащи размерите на ямичките. Вероятно в края на ранния енеолит (възможно е и по-рано) се създават условия за свободно от активна трудова дейност време, запълвано със занимания, едно от които е била играта с тези предмети.

Предложената интерпретация на предназначението на “предметите с ямички” е само опит да разширим знанията си за бита на човека през енеолита, които трябва да бъдат допълвани и коригирани.

БЕЛЕЖКИ

¹ Čochadžiev, St. Frühäneolithische Keramik aus der prähistorischen Siedlung bei Slatino, Bezirk Kjustendil. – *Studia Praehistorica*, 8, 1986, p. 190; Abb. 13, 1.

² Единични предмети с ямички от проучванията в Българчево и Струмско са изложени в археологическата експозиция на ИМ – Благоевград. За предмета от Ситагри виж: **Renfrew, C., M. Gimbutas, E. Elster.** *Excavation at Sitagroi*, 1. Los Angeles, California, 1986, p. 216; Fig. 8.20.(a).

³ Чохаджиев, Ст. Разкопки на енеолитното селище в м. “Чардако” край с. Слатино, Кюстендилски окръг. – В: АОР през 1985 г. В. Търново, 1986, с. 27.

⁴ Мифы народов мира. Т. 2, М., 1982, с. 630.

⁵ Пак там, с. 100.

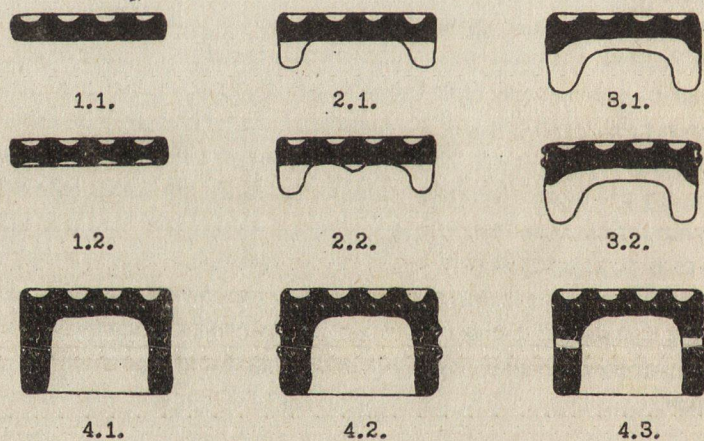
⁶ Флоров, Б. Числа в графике палеолита. Новосибирск, 1974, с. 138–142; Иоселиева, М. Произхождение магических чисел. – В: Страны и народы Востока, в. 4, М., 1965, с. 241.

⁷ Вълев, П. Свещеният египетски триъгълник. – В: Проблеми на културата, 1985, 4, с. 103–104.

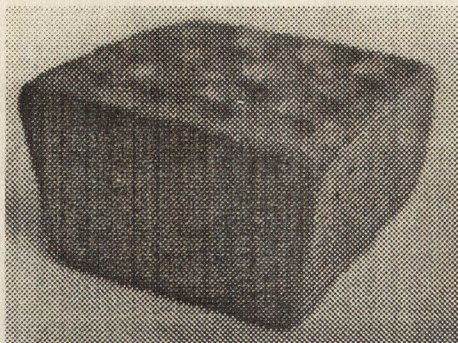
⁸ БСЭ. М., 1954, 25, с. 605–606.

⁹ Chokadziev, St. On Early Social Differentiation in the Struma River Basin; The Evidens from the Slatino Settlement. – In: *Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology № 22*, Madison Wisconsin, 1995, p. 141–147.

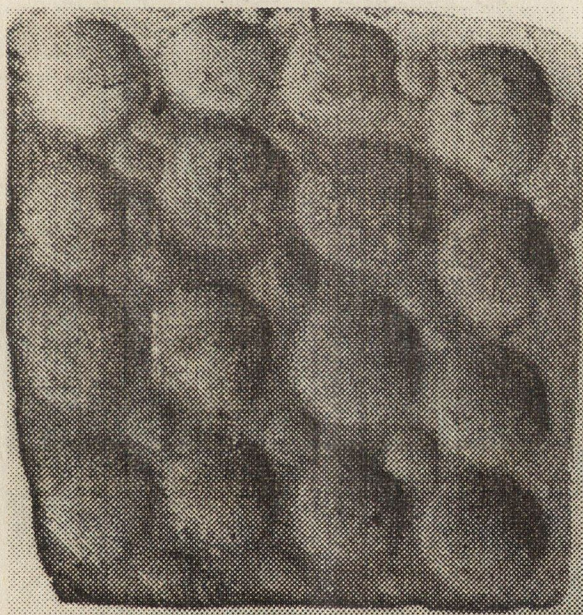
¹⁰ С оригиналната игра се запозна благодарение отзивчивостта на г-н Иво Хаджимишев, за което му благодаря.

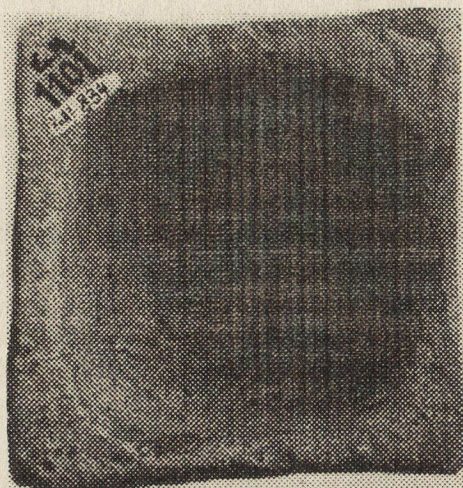
Обр. 1. Типология на предметите с ямички

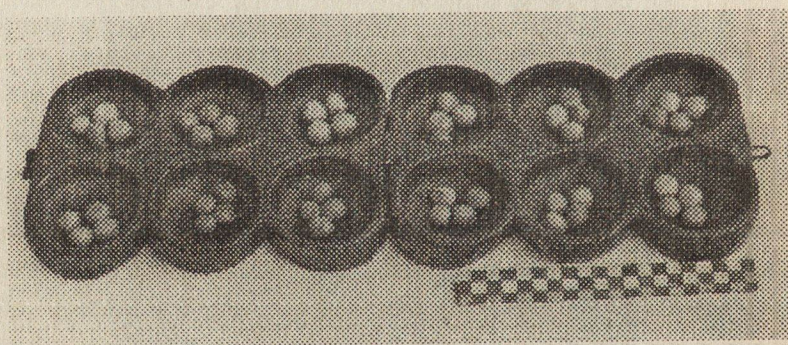
Обр. 2а. Предмет с ямички от Слатино

Обр. 2б. Предметът, гледан отгоре

Обр. 2в. Предметът, гледан отдолу

Обр. 3. Дървена игра от Западна Африка